

UNIVERSITATEA
LUCIAN BLAGA
— DIN SIBIU —

Școala doctorală de Teologie

Domeniul de doctorat: Teologie

TEZĂ DE DOCTORAT

**Biserica Ortodoxă Română din Banat și
Marea Unire**

Doctorand:
Daniel Aron ALIC

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Paul BRUSANOWSKI

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Școala doctorală de Teologie
Domeniul de doctorat: Teologie

TEZĂ DE DOCTORAT

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BANAT ȘI MAREA UNIRE

REZUMAT

Cuvinte cheie: Biserica Ortodoxă Română, Banat, Marea Unire, clerici, activitate națională

A vorbi astăzi despre Biserică și națiune, despre parcursul lor istoric comun mai ales la românii din Transilvania și Banat, pare o acțiune vetustă și, de cele mai multe ori, desuetă. Acest fapt se datorează ideilor progresiste ale momentului, desprinse din principiile globaliste care reclamă nu doar o piață economică fără restricții de graniță, ci și o lume dezrădăcinată, fără principii etnice care să individualizeze în vreun fel comunitățile umane. Polemicile purtate de exponenți de seamă ai societății românești pe această temă sunt recurente în discursul filosofic și economic al vremurilor, din păcate chiar și în cel istoric și cultural și sunt ușor receptate mai ales de tineri. O astfel de abordare poate fi întâlnită și în istoriografia românească, istoria conceptuală și metaistoria câștigând tot mai mult teren în detrimentul analizării obiective a evenimentelor desfășurate în timp.

Biserica Ortodoxă Română a fost, prin excelență, susținătoare a națiunii pentru că atât doctrina ei, cât și în principiile după care se organizează, vizează națiunile. Biserica, prin cuprinderea ei universală, se adresează tuturor popoarelor, iar popoarele sau națiunile sunt eterne în Dumnezeu, Cel care arată în fiecare o nuanță a spiritualității Sale.

Așadar, un discurs echilibrat și obiectiv despre Biserică și națiune în contextul istoriei românești, în cazul de față a istoriei românilor din Banat la începutul secolului al XX-lea, nu face decât să contureze o secvență esențială din trecutul unui teritoriu cu o istorie distinctă și cu multe individualități culturale.

Urmând tradiției ortodoxe de a se contura pe principii etnice și de organizare teritorială, Episcopiile de la Arad și Caransebeș, instituții bisericești istorice ale românilor bănățeni, au fost în permanență factori promotori ai naționalității. Perioada anilor 1864-1918 a fost cea mai emblematică din punct de vedere al susținerii naționale a comunităților și s-a datorat în primul rând ierarhilor care au păstorit-o. La Arad au activat episcopii Procopie Ivașcovici (1853-18730, episcopul Miron Romanul (1873-1874), episcopul Ioan Mețianu (1874-1889), episcopul Iosif

Goldiș (1899-1902) și episcopul Ioan Ignatie Papp (1903-1925) , iar la Caransebeș episcopul Ioan Popasu (1865-1889), episcopul Nicolae Popea (1889-1908) și episcopul Miron Cristea (1910-1919), viitorul mitropolit primat (1920-1925) și patriarh (1925-1939) al Bisericii Ortodoxe Române.

Banatul istoric este o entitate politică, geografică, administrativă și culturală bine definită în istoria modernă a României. Prin așezarea lui în vestul spațiului românesc s-a aflat mereu, ideologic și cultural vorbind, la confluența Răsăritului cu Apusul, la intersecția civilizației din Europa Centrală cu cea din Europa sud-estică. Într-un sens mai larg, putem afirma că a făcut legătura între Orient și Occident, istoricii considerându-l toposul unde se întâlnește Bizanțul și Europa Centrală .

Întinderea geografică a Banatului se statornicește între Mureș, în partea de nord, râul Tisa în vest și fluviul Dunărea la sud. În partea estică este delimitat de Munții Poiana Ruscăi, Masivul Țarcu și Munții Cernei, pe o linie convențională care coboară la est de Orșova, pe Valea Vodiței .

Din punct de vedere etnic, populația Banatului a fost majoritar românească, chiar dacă, în perioada habsburgică (1718-1860), Viena a avut o viziune politică și economică ce a condus la colonizarea multor șvabi în mănșul areal bănățean . După încorporarea la Ungaria, s-a făcut o nouă organizare teritorială a teritoriului, acesta fiind împărțit în trei comitate: Caraș, Timiș și Torontal, excepție făcând teritoriul Confiniului militar din sudul Banatului, care a rămas în administrare militară . Noua organizare, adoptată după Dispoziția imperială din 31 ianuarie 1870, a decis demilitarizarea Confiniului militar cu sediul la Caransebeș, în locul lui rămânând patru cercuri administrative sau plăși: Caransebeș, Teregoval, Bozovici și Orșova . Comitatele erau împărțite în plăși, pe lângă cele din zona militară mai fiind 11 plăși rurale și una urbană în Comitatul Caraș, 11 rurale și 4 urbane în Timiș și 12 rurale și 3 urbane în Torontal. Mai târziu, după 1880, când s-a încheiat procesul de organizare a teritoriului administrativ al Banatului, plasele fostului Confiniu militar au fost incluse în comitatul Caraș, care și-a schimbat denumirea în Caraș-Severin. Această structură a rămas cam aceeași până la destrămarea monarhiei .

Banatul ca spațiu geografic și cultural are o istorie zbuciumată, diferită față de celelalte teritorii românești și a cunoscut de-a lungul mai multor secole diverse stăpâniri, de la Ungaria feudală la Imperiul otoman și, mai apoi, Imperiul habsburgic. Cu toate acestea, românii bănățeni și-au apărât cu îndârjire credința ortodoxă, limba, tradițiile și obiceiurile.

Perioada dualismului austro-ungar (1867-1918) a reprezentat pentru românii din Transilvania și Banat o nouă etapă în lupta lor pentru progresul național. Integrarea românilor din interiorul arcului carpatic în Ungaria a redeschis o mentalitate aproape uitată și a creat condiții improprii unei dezvoltări naționale firești. Pe fondul acesta s-a suprapus ideologia de emancipare și libertate a popoarelor, o ideologie prezentă puternic și în spațiul românesc încă din Școala

Ardeleană. În decursul timpului, formele de exprimare națională au îmbrăcat diferite forme, în funcție de provocările istoriei. De la exprimările mai timide ale începutului de secol XIX, la efervescența pașoptistă și, în final, la un fenomen liniar și ascendent care a crescut odată cu timpurile și a reacționat în perioadele mai fierbinți care l-au provocat la manifestare.

Dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cea mai elaborată acțiune națională a fost mișcarea memorandistă, sprijinită cu multă fervoare de Biserica Ortodoxă și de reprezentanții ei, la începutul secolului al XX-lea acțiunile naționale de amploare au fost concentrate în jurul centrelor eclesiastice. Reprezentanții politici ai românilor erau în strânsă legătură cu reprezentanții Bisericii, autoritatea clericală a acestora din urmă fiind, de cele mai multe ori, liantul unei viziuni naționale articulate. În aceste condiții, episcopii, protopopii și preoții au reprezentat o punte de legătură și de coeziune a forțelor politice românești. Prin natura misiunii preoțești, slujitorii Bisericii erau cei mai aproape de nevoile credincioșilor și, de aceea, aproape fără excepție, au susținut emanciparea națională a românilor.

Biserica Ortodoxă din Imperiul austro-ungar a fost matca în care românii s-au dezvoltat spiritual, cultural și național. Grație Sfântului Mitropolit Andrei Șaguna și a Statutului pe care l-a conceput, centrele eparhiale au susținut înființarea școlilor confesionale, care au transformat învățământul primar românesc transilvănean într-un învățământ de masă. În demersul ei cultural, Biserica a avut de înfruntat o legislație școlară care nu ținea cont de realitățile spațiului românesc rural de la finele secolului al XIX-lea și începutul veacului următor, de specificul confesional și posibilitățile de manifestare ale comunităților. Odată cu dorința de a moderniza procesul școlar s-au impus numeroase legi prohibitive care urmăreau în subsidiar reducerea educației românești pe toate palierele ei.

Tot Bisericii Ortodoxe Românești i se datorează în mare parte și realizarea obiectivelor naționale, concretizate în cel mai înalt mod în Unirea cea Mare din 1 decembrie 1918. Însă, evenimentul de la Alba Iulia nu s-a împlinit ușor. A fost precedat de un război care a acutizat problema națională de la nivelul cel mai de jos, din comunitățile familiale, și până la nivelul exprimării internaționale a comunităților, a națiunilor. Tot acest parcurs a fost însoțit de Biserică. Preoții din parohii au fost cei care au luat contact cu realitatea „din teren”, cu frustrările și dezamăgirile celor care nu se puteau exprima liber în felul lor de a fi. În ceea ce privește activitatea națională declarată prin acțiune și faptă, clericii au avut un statut aparte. Au preluat mesajul din inimile oamenilor și l-au exprimat public. Ierahii și protopopii, fiecare la locul lui, și-au asumat rolul de luminători ai poporului, iar luminarea a venit prin credință, prin educație și prin simțire comunitară, adică prin identitatea comună. Este motivația pentru care preoții au fost, pe lângă lideri religioși, și liderii națiunii. Istoria consemnează jertfele lor pentru Biserică și pentru națiune.

Cu toate aceste pătimiri și cu dorința de unitate națională exprimată la Alba Iulia, pentru românii bănățeni Marea Unire nu a fost finalul luptelor naționale. Pe tot parcursul anului 1919, dar și mai târziu, au existat frământări cu privire la împărțirea teritoriului dintre Dunăre, Tisa și Mureș între România și Regatul sârbo-croato-sloven. Abuzurile armatei sârbești de ocupație a Banatului au fost multe și greu de imaginat, iar umilințele românilor au fost mai pronunțate, dar mai scurte decât cele de dinainte. Biserica, clericii și slujitorii ei au fost și de această dată în mijlocul problemelor. Deviza a fost luptă pentru dreptate și jertfă pentru adevăr. Libertatea națională a românilor din Banat a venit abia după intrarea armatei române în Banat, la jumătatea anului 1919. Pentru românii rămași în partea străină a Banatului, oprimarea națională a fost dură și a continuat pe toată perioada interbelică. Sprijinul lor a fost iarăși Biserica.

O cercetare despre activitatea Bisericii Ortodoxe a românilor din Banat și felul în care principiile Ortodoxiei au generat atitudini culturale și naționale ca răspuns la provocările istorice ale primelor două decade ale secolului al XX-lea a fost, deopotrivă, o întreprindere laborioasă și minuțioasă. Laborioasă pentru că istoriografia nu a consemnat până acum lucrări sintetice care să promoveze doar activitatea națională a slujitorilor Bisericii și minuțioasă pentru multitudinea de informații conținute în diverse lucrări editate și în documentele arhivelor. Consultarea surselor istorice și alăturarea lor a evidențiat modul în care Biserica Ortodoxă Română din Banat s-a implicat în viața națională a credincioșilor în perioada cea mai vocală a afirmării lor identitare.

Trebuie remarcat că între fundamentele organizatorice ale comunităților bisericești, unitatea și conlucrarea sunt definitorii. Liturgic vorbind, acestea se împlinesc în actul euharistic, iar din punct de vedere istoric ele se remarcă prin legătura religioasă, socială, culturală și etnică a membrilor comunităților. Acestea au fost motivațiile ideologice ale acțiunilor desfășurate de liderii religioși pe linia consolidării naționale a credincioșilor pe care i-au păstorit.

Începutul secolului trecut a fost frământat de doctrine care au stat împotriva afirmării identitare a românilor din Imperiul austro-ungar. Cu o serioasă moștenire venită din secolul al XIX-lea, politica guvernelor budapestane din zorii veacului al XX-lea s-a înăsprit în dorința ei de a uniformiza „națiunile patriotice” prin maghiarizare. În acest context, episcopiile, protopopiatele și parohiile din Banat au fost singurele instituții care au putut asigura dezvoltarea viabilă a caracterelor naționale.

În primele două decenii ale secolului al XX-lea, românii ortodocși din Banat erau organizați bisericește în două episcopii, cea a Aradului și cea a Caransebeșului, ambele dependente de Mitropolia de la Sibiu. Jurisdicția Episcopiei Caransebeșului era cea mai întinsă în Banat. Aproximativ două treimi din partea sudică a provinciei o reprezenta Eparhia Caransebeșului, iar cealaltă treime, ce cuprindea zona nordică până la râul Mureș, se afla în arealul bisericesc arădean.

Din cele 15 protopopiate ale Banatului, 11 se aflau sub coordonarea centrului bisericesc de la Caransebeș (Biserica Albă – 32 parohii, Bocșa – 30 parohii, Buziaș – 30 parohii, Caransebeș – 57 parohii, Ciacova – 18 parohii, Făget – 48 parohii, Lugoj – 31 parohii, Mehadia – 47 parohii, Oravița – 24 parohii, Panciova -16 parohii și Vârșeț – 27 parohii), iar 4 depindeau canonic de Arad (Banat-Comloș – 17 parohii, Belinț - 46 parohii, Lipova - 36 și Timișoara – 40 parohii). Episcopia Aradului avea o întindere mult mai mare, pe lângă protopopiatele bănățene având în grilă și alte 7 oficii protopopești din nordul Mureșului (Arad, Chișineu-Criș, Buteni, Ineu, Șiria, Vărădia de Mureș, Hălmațiu) și pe cele dependente de Consistoriul de la Oradea.

Activitatea ierarhilor, a protopopilor și a preoților din aceste unități nu a presupus doar rezolvarea unor probleme de natură bisericească, ci și alte preocupări pentru stabilitatea culturală și socială a credincioșilor. Cele mai elocvente situații în această privință au fost întâlnite în perioada primului război mondial, când preoții au supravegheat stabilitatea comunităților parohiale și în probleme economice și sociale, probleme sensibile, cauzate de susținerea eforturilor de război.

Un demers cultural articulat în sprijinul comunităților românești din Banat și pentru afirmarea lor națională l-au susținut asociațiile cu caracter religios și societățile sprijinite de Biserică. Reuniunile corale și societățile de femei au organizat o bună parte din evenimentele românești din orașele și satele eparhiei. La aceste evenimente au fost invitați membrii din societăți similare, ceea ce a dus la o emulație culturală benefică pentru societatea românească antebelică. S-au adăugat intervențiile *Astra* și ale *Societății pentru un fond de teatru român*, ceea ce a dus la un progres calitativ al actului cultural. Limba și cultura românească au fost și ele promovate prin activitatea Bisericii Ortodoxe, cu același scop de afirmare a valorilor comune.

Cea mai cuprinzătoare și articulată activitate națională a Bisericii s-a dovedit susținerea școlilor confesionale la începutul secolului al XX-lea. În contextul general creat de legile școlare promovate de contele Albert Apponyi educația românească a fost amenințată. Școlile Bisericii însemnau cultură și limbă românească, spirit și jertfă și de aceea exprimarea lor socială trebuia limitată. Episcopii Ioan Papp de la Arad și Miron Cristea de la Caransebeș au avut poziții publice remarcabile în apărarea școlilor, însă fără rezultat. Legile Apponyi, deși erau în ton cu modernizarea învățământului, prin exigențele enunțate cu privire la salarizarea învățătorilor și la infrastructura patrimonială, au fost adversare redutabile ale școlii confesionale românești. Neîndeplinirea dezideratelor legii însemna pierderea școlii confesionale, implicit pierderea locului unde Biserica a întreținut un spirit românesc cu reverberații asupra întregii comunități. Episcopiile au inițiat și întreținut o amplă campanie pentru încadrarea școlilor bănățene în termenii legii. S-au oferit împrumuturi și ajutoare financiare, comunitățile parohiale au fost mobilizate și îndemnate la implicare, în localitățile fără posibilități s-a aplicat pentru ajutorul oferit de stat, iar legislația în

domeniu a fost explicată și comunicată la timp pentru a putea fi îndeplinită. În felul acesta s-au salvat de la dispariție aproximativ 100 de școli bănățene. Trebuie amintit și sprijinul oferit de Vasile Stroiescu, un boier basarabean, cunoscut ca un mare mecena al instituțiilor bisericești din Transilvania și Banat. Ajutoarele financiare oferite de acesta în întreaga Mitropolie au ajutat sute de școli să se încadreze în granițele legii și să-și împlinească menirea culturalizatoare și națională. De aceea, pe bună dreptate, Vasile Stroiescu ocupă un loc aparte în existența școlii confesionale românești.

Primul Război Mondial a lăsat urme adânci asupra școlii confesionale. Mobilizarea învățătorilor pe fronturile războiului a creat o situație tragică. Din Episcopia Caransebeșului au fost recrutați 42% din totalul învățătorilor, iar de la Arad 37%. Focarul de cultură și de spiritualitate românească trebuia protejat, iar centrele eparhiale s-au îngrijit să asigure o educație copiilor prin angajarea în procesul de învățământ a învățătorilor pensionari sau a preoților. Strădania de a menține școala în cadrul Bisericii a fost un travaliu care s-a întins pe mai mulți ani. Aproape de finele războiului, școala, prin însăși existența ei, a ajuns să fie considerată de autorități un mijloc de rezistență națională și să dorească suprimarea ei. Experimentul prin care s-a încercat reducerea fenomenului școlar s-a numit *granița culturală*. Acesta propunea statificarea școlilor din apropierea granițelor cu România, ceea ce însemna învățământ în limba maghiară. Totul era gândit pentru ca sentimentele românești să nu fie amplificate după intrarea României în Război. În Banat, o bună parte din Episcopia Caransebeșului s-a aflat în *zona culturală*. Reacțiile bisericești au fost pe măsură. Consistoriile diecezane au întocmit memorii, Ierarhii au ținut discursuri publice în Parlamentul maghiar și chiar au obținut audiențe la nivel înalt. Previziunile cu privire la soarta războiului au încetinit acest proiect care nu a ajuns să fie implementat. Institutele Pedagogice au fost și ele incluse în aceeași politică de statificare care, din fericire, nu a rușinat să se împlinească.

O discuție despre implicarea Bisericii în activitatea națională românească este o problemă sensibilă ce presupune o gândire de ansamblu și o privire atentă la toate sursele pe care le oferă documentele. Trăind sub guvernare maghiară, românii din Transilvania și Banat au fost amenințați în permanență cu deznaționalizarea, proces care s-a amplificat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pentru că parohiile și multe dintre școlile confesionale beneficiau de un ajutor financiar din partea statului, Biserica nu și-a putut exprima oficial, public și hotărât o poziție antimaghiară.

În Banatul începutului de secol XX, acțiunea de susținere națională a fost marcată de două perioade distincte. Prima este cea de dinaintea începerii războiului, când discursul public al oamenilor Bisericii a fost moderat, dar ferm cu privire la apărarea autonomiei bisericești și a altor drepturi ale națiunii române. Aici se poate vorbi despre influența Bisericii pentru reluarea unei

politici active în Partidului Național Român (prin protopopul George Popovici), despre susținerea candidaților naționaliști la alegeri parlamentare maghiare de dinaintea războiului, despre intervențiile pentru introducerea votului universal și despre demersurile făcute pentru înlăturarea tuturor restricțiilor politice și culturale impuse poporului român. Cea de-a doua perioadă cuprinde anii Marelui Război și este caracterizată printr-o stare de expansiune a sentimentelor naționale românești, pe de o parte, și prin măsurile tot mai punitive impuse oamenilor de către autoritățile de stat, pe de altă parte. Aici putem, iarăși, identifica iarăși două etape. Cea dintâi corespunde perioadei de neutralitate a României, când represiunea a fost mai moderată și cea de-a doua, care începe după intrarea României în război. Acesta este cu siguranță cea mai grea etapă din devenirea istorică modernă a bănățenilor și transilvănenilor.

Declanșarea războiului a determinat o radicalizare a comunităților în exteriorizarea lor națională. Concentrările și înrolările pe front, achitarea ajutoarelor de război, lipsa brațelor de muncă, periclitarea școlilor prin transferarea localului de învățământ pentru nevoile armatei, rechiziționarea alimentelor și alte măsuri restrictive sub aspect social au produs nemulțumire și revoltă. Românii bănățeni s-au simțit atrași într-o confruntare în care ei nu aveau miză, un război care nu era al lor. A crescut astfel dorința de autodeterminare și de libertate. Preoții și învățătorii rămași acasă au avut o misiune grea. Au ascultat durerile oamenilor și au căutat să le liniștească sufletele. Ierarhii au fost nevoiți să-i îndemne pe credincioșii lor la supunere față de stăpânire și să adopte un comportament diplomatic. O mare tragedie pentru comunități a fost și rechiziționarea clopotelor bisericilor, decizie dusă la îndeplinire între 1915 și 1917.

Prinși între politica oficială a statului și realitățile din teren, mulți preoți și învățători au avut de suferit. După începerea războiului, atenția autorităților s-a concentrat asupra localităților din apropierea României. În unele localități preoții, învățătorii și alți fruntași ai satelor au fost acuzați de împotrivire și arucați în închisori. Ierarhii de la Arad și Caransebeș au făcut deseori diligențe pentru eliberarea celor deținuți și au motivat eliberarea cu necesitatea continuării activităților în parohii și școli. Lucrul acesta a fost posibil până la intrarea României în război de partea Antantei, în anul 1916, dată după care cererile de eliberare semnate de episcopi s-au respins din oficiu. Supravegherea preoților și a învățătorilor a devenit foarte strictă și orice gest sau comportament normal era considerat ostil. Au fost preoți arestați și închiși pentru simplul motiv că au salutat în limba română sau pentru că și-au îndemnat credincioșii la rugăciune pentru prosperitatea nației din care fac parte. Pedepsele erau aspre și mergeau de la deținerea obligată la domiciliu, până la arestări, închisoare și deportări în lagărele din vestul Ungariei.

O statistică întocmită după documente de arhivă și alte lucrări bibliografice care tratează jertfa preoțimii în anii războiului, arată că numărul preoților din Banat care au avut domiciliul forțat

între 1914 și 1918 se ridică la 50. Alți 29 de preoți au fost închisi pentru diferite perioade de timp, iar 43 de preoți au fost deportați în lagăre, în condiții greu de imaginat. În urma acestor prigoane, protopopul George Dragomir al Bisericii Albe și preotul Alexandru Atnagea din Vrani au trecut la cele veșnice. Suferințe și pribegie au îndurat și preoții bănățeni care, amenințați cu moartea pentru atitudinea lor națională s-au refugiat în România. Învățătorii confesionali reprezintă o altă jertfă a Bisericii. La nivelul anului 1916, 235 de învățători din Banat erau plecați la război, iar cei rămași acasă erau urmăriți și persecutați. Dintre învățătorii bănățeni, 13 au avut domiciliul forțat, 10 au suferit închisoare și alți 16 au fost deportați. Amintim doar pe Ion Vidu, învățătorul școlii confesionale din Lugoj, care a suferit închisoare pentru idealurile naționale pe care le-a descris în note muzicale.

Chiar și în aceste condiții, pentru buna funcționare a instituțiilor bisericești, ierarhii au fost nevoiți să aibă un discurs public conform cu politica vremii. Așa se explică pastoralele ierarhilor de la începerea războiului, acte prin care se cerea poporului obediență și jertfă pentru tonul habsburgic. Pastoralele din anul 1916, emise după intrarea României în război, sunt considerate astăzi revoltătoare și incriminatorii pentru poziția națională a ierarhiei, care a fost nevoită să elogieze un război contra românilor de peste Carpați. Nu și în epoca în care au fost citite. Oamenii știau că ierarhii nu se pot îndepărta fățiș de la linia politică a timpurilor și mai știau că adevărata lor activitate este în slujba poporului. În subsidiar, aceste declarații erau considerate doar „acte de diplomație” pentru păstrarea nealterată a Bisericii din Banat.

Putem afirma că în discursul public al ierarhilor bănățeni se observă o evoluție interesantă, de la prudență maximă – manifestată la începutul războiului și, mai apoi, la intrarea României în terenul de luptă – până la expunerea directă a sentimentelor naționale, spre sfârșitul anului 1917 și în anul 1918. Episcopul Miron Cristea a fost mai hotărât în acest sens. Ioan Papp se orienta mai mult spre viața morală a credincioșilor, în timp ce episcopul Caransebeșului era mai activ pe teren național. De la Crăciunul anului 1917, când și-a exprimat ferm dezideratele de libertate națională în pastorală de Crăciun și pe tot parcursul anului 1918, Miron Cristea a fost urmărit politic și amenințat cu destituirea.

După Constituirea Consiliului Național Român Central de la Arad, același Miron Cristea, fără o înțelegere prealabilă cu episcopul Ioan Papp (mitropolitul Vasile Mangra murise), a contestat autoritatea împăratului și a cerut ca la slujbele Bisericii să fie pomenită stăpânirea națională autoproclamată de români. Toate aceste acțiuni naționale și-au găsit împlinirea în Marea Adunare de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, când s-a realizat unitatea tuturor românilor și unde episcopii bănățeni au fost cei care au proclamat religios unirea națiunii române. În efortul lor de promovare națională și de unitate românească, episcopii au fost ajutați de preoți, protopopi și de învățători

confesioanli. Între aceștia un loc important îl ocupă protopopii George Dragomir, Andrei Ghidiu, Gherasim Sârb, Sebastian Olariu, Traian Oprea, Augustin Ghilezan, Ioan Oprea, Ioan Sârbu, Mihail Gașpar și Fabrițiu Mănuilă.

Pentru bănățeni, Alba Iulia nu a însemnat libertate și unitate românească. Din 13 noiembrie 1918 Banatul a fost ocupat de armatele sârbe, venite ca forțe de menținere a păcii. Cu dorința mărtirisită de a alipi Banatul Serbiei, comportamentul sârbilor nu a fost deosebit de stăpânirea anterioară. Au urmat acte ofensatoare la adresa școlii confesionale, preoți și învățători umiliți și închiși, rechiziții de mașini și unelte industriale. În urma memoriilor adresate de bănățeni către Marile Puteri, partea estică a Banatului a fost preluată în administrare militară de armatele franceze. Conferința de Pace de la Paris a avut pe ordinea de zi problema Banatului, un teritoriu revendicat se români și de sârbi. Reprezentanții Bisericii au organizat adunări de protest împotriva divizării Banatului și au trimis numeroase memorii liderilor politici ai Europei, cerând cu fermitate o administrație românească și o unire deplină a întregului Banat cu România. Vrerea istoriei a fost alta și în 13 iunie 1919, România a fost anunțată că o treime din pământurile situate între Dunăre, Tisa și Mureș au fost atribuite Regatului sârbo-croato-sloven.

Biserica bănățeană a fost implicată în instaurarea administrației românești în Banat și a fost prezentă la intrarea ostașilor români în orașele provinciei. Ziua de 3 august 1919 a fost un moment cu adevărat eliberator pentru românii aflați de veacuri sub dominație străină. Protopopul Ioan Oprea al Timișoarei, alături de prefectul Aurel Cosma, au primit în oraș pe ostașii români veniți să consfințească și să apere unitatea Banatului cu Regatul României. Zeci de mii de bănățeni veniți din satele timișene au sărbătorit intrarea armatei în orașul principal al Banatului, ultimul pământ românesc eliberat după Marele Război.

Rolul covârșitor al Bisericii Ortodoxe Române din Banat în realizarea unității naționale nu se poate contesta. Dimpotrivă, obiectivitatea istorică ne obligă să remarcăm amploarea și seriozitatea cu care ierarhii, protopopii, preoții, profesorii de Teologie și învățătorii confesionali au participat de-a lungul timpului la statornicirea unui sentiment de unitate între toți românii.

Scopul cercetării de față este prezentarea sintetică și sistematică a modului în care Biserica Ortodoxă Română din Banat s-a implicat în susținerea activităților naționalele credincioșilor ei, de la începutul secolului al XX-lea și până la preluarea provinciei în administrarea statului român. Punctele principale de dezbatere au vizat:

INTRODUCERE

Relevanța temei

Obiectivele de cercetare

Istoriografia

Metodologia de cercetare

I.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BANAT LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

1.1. Implicarea Bisericii Ortodoxe Române din Banat în activitatea națională românească (1864-1900). Scurt istoric

1.2. Organizarea Bisericii Ortodoxe Române din Banat la începutul secolului al XX-lea

1.3. Viața Bisericii în contextul istoric, politic și cultural al Banatului

II.

ȘCOALA CONFESIONALĂ BĂNĂȚEANĂ – PROMOTOARE A IDEILOR DE UNITATE NAȚIONALĂ

2.1. Rețeaua școlară a Bisericii din Banat la începutul secolului al XX-lea

2.2. Învățământul confesional sub impactul legilor școlare de la cumpăna secolelor XIX și XX-lea. Încercări de deznaționalizare și reacția Bisericii din Banat

2.3. Acțiuni concrete împotriva școlii confesionale bănățene ca factor de răspândire a culturii românești

2.4. Provocările învățământului confesional din Banat în perioada Primului Război Mondial

2.5. Un proiect tendențios. „Granița culturală” bănățeană

2.6. Institutele Teologice și Pedagogice din Banat în lupta pentru unitatea națională

III.

IMPLICAREA BISERICII DIN BANAT ÎN MIȘCAREA POLITICĂ NAȚIONALĂ

3.1. Biserica și activismul politic

3.2. Biserica și susținerea în alegerile parlamentare a candidaților Partidului Național Român

3.3. Episcopatul din Banat și implicarea în problemele națiunii în anii dinaintea Primului Război Mondial

3.4. Reuniunile Bisericii și legăturile cu românii de peste Carpați în preajma Primului Război Mondial

IV.

ÎNTRE POLITICA STATULUI ȘI SENTIMENTUL NAȚIONAL. BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BANAT ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

4.1. Decizii bisericești la începutul Primului Război Mondial (1914-1916)

4.2. Rechiziționarea clopotelor din bisericile Banatului

4.3. Jertfa pentru unitate. Preoții și învățătorii confesionali bănățeni în anii Marelui Război

4.3.1. Preoți arestați și închiși în perioada de neutralitate a României

4.3.2. Preoți bănățeni prizoniți după intrarea României în Război

4.3.3. Învățătorii confesionali și jertfa lor pentru idealul național în perioada Marelui Război

4.4. Evoluția discursului oficial al Bisericii Ortodoxe din Banat. De la slujirea monarhiei la slujirea poporului

V.

BISERICA ORTODOXĂ DIN BANAT ȘI MAREA UNIRE

5.1. Spre idealul unității naționale. Context istoric

5.2. Primele reacții bisericești după constituirea Consiliului Național Român Central

5.3. Biserica Ortodoxă ca principală instituție în organizarea națională a românilor

5.4. Reprezentarea Bisericii din Banat la Adunarea Națională de la Alba Iulia

VI.

CONTRIBUȚIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA INTEGRAREA BANATULUI ÎN STATUL NAȚIONAL UNITAR ROMÂN (1918-1919)

6.1. Biserica din Banat în timpul ocupației militare străine (1918-1919)

6.2. Biserica și comunitățile românești în sprijinul unității Banatului

6.3. Integrarea administrativă a Banatului în Regatul României. Contribuția Bisericii Ortodoxe

ADENDA

Protopopul Ioan Oprea al Timișoarei – o personalitate puțin cunoscută a Marii Uniri

REFERINȚE

I. Fonduri arhivistice

II. Documente editate

III. Periodice

IV. Lucrări generale

V. Lucrări speciale

ANEXE

Necesitatea acestei lucrări constă și în faptul că Banatul a fost singurul teritoriu românesc ce nu s-a integrat în statul național unitar român în anul 1918, fiind revendicat și de sârbi. Aici s-au purtat lupte naționale și, în unele situații, prigoana sârbească a fost mai cruntă decât stăpânirile străine anterioare. Pentru că implicarea Bisericii Ortodoxe Române în acest episod istoric a fost

puțin cunoscută, o cercetare asupra modului în care clericii au gestionat problemele apărute reprezintă o realizare deopotrivă istoriografică și bisericească.

Daniel Alic